

Romano džaniben

časopis romistických studií | 1 | 2020

džukel

* rikono

rikono ~ rukono ~ rokono

Romano džaniben

časopis romistických studií | 27. ročník | 1/2020

HOSTUJÍCÍ EDITOR ČÍSLA:

Viktor Elšík

ředitel Ústavu obecné lingvistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova
Recenzovaná část © Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2020

Na obálce:

Zjednodušená dialektologická mapa variant pro lexémy s významem „pes“
v centrálních dialektech romštiny | Autor: Viktor Elšík

Obsah

Viktor Elšík

**Centrální romština a příspěvky k jejímu strukturnímu popisu a dialektologii.
Úvod k tematickému číslu Romano džaniben** 5

RECENZOVANÁ ČÁST

Michael Beníšek

Lexikální (mikro)dialektologie užské romštiny 45

Viktor Elšík

**Severogemerský (tzv. šoškárský) dialekt romštiny
a jeho fonologická specifika** 91

Zuzana Bodnárová

Užívání určitého členu v předložkových frázích v jihocentrální romštině 135

NERECENZOVANÁ ČÁST

Zuzana Bodnárová

Rukopisy Václava Kohautha 153

Helena Červeňáková-Laliková

Romane paramiša 183

Pavel Oláh

Poezie Pavla Oláha 197

RECENZE | ANOTACE

**Andrej Belák: *The health of segregated Roma: first line views and practices*
(Sandra Ort-Mertlová)** 201

Juraj Čokyna: *A okraje máš kde?* (Edita Rigová) 207

**Yaron Matras, Anton Tenser (eds.): *The Palgrave Handbook of Romani
Language and Linguistics* (Kimmo Granqvist)** 213

**Klaus Siewert, Norbert Boretzky: „Wörter=Buch von der Zigeuner=Sprache“
Frankfurt und Leipzig 1755: Herausgegeben und kommentiert von Klaus
Siewert. Mit Beiträgen von Norbert Boretzky**
(Martin Gális, Anna Maria Sonneman) **217**

**Emil Ščuka: Narodili se se smyčcem v ruce.
Nejvýznamnější romští hudebníci v Československu** (Zuzana Jurková) **227**

Klaus Siewert, Norbert Boretzky

**„Wörter=Buch von der Zigeuner=Sprache“
Frankfurt und Leipzig 1755: Herausgegeben
und kommentiert von Klaus Siewert. Mit Beit-
rägen von Norbert Boretzky**

Hamburg / Münster: Geheimsprachen Verlag, 2020, 128 s.

[„Slovník cigánskeho jazyka“, Frankfurt a Lipsko 1755: vydal a komentoval Klaus Siewert, s príspevkami Norberta Boretzkého]

Recenzované dielo je rozsiahlo komentovaným faksimilným vydaním slovníka cigánskeho (sic!) jazyka sprevádzaný listom cigána jeho manželke z roku 1755 (ďalej len slovník a list), s titulom *Schreiben eines Zigeuners an seine Frau, darinnen er ihr von seinem elenden Zustande, in welchem er sich befindet, Nachricht erttheilet* (Dopis jedného Cigána svojej žene, ktorý popisuje jeho úbohý stav, v ktorom sa nachádza.)

Slovník je unikátny z viacerých hľadísk. Predstavuje napr. jeden z prvých písomných dokladov rómčiny, a taktiež je prvým abecedne usporiadaným rómskym slovníkom. Poskytuje nám náhľad nielen do jazyka, ale i do sociálneho postavenia Sintov a Rómov žijúcich v 18. storočí v Nemecku, a zároveň napomáha k lepšiemu pochopeniu statusu tejto minority. Hlavným autorom recenzovanej práce je Klaus Siewert, za spolupráce Norberta Boretzkého a za poradnej podpory Herberta Heussa, vedeckého riaditeľa Ústrednej rady nemeckých Sintov a Rómov. Vybrané publikácie Norberta Boretzkého môže čitateľ nájsť v zozname použitej literatúry a bližšie informácie o Klausovi Siewertovi na jeho osobnej internetovej stránke (<http://klaussiewert.de/>). Kniha s celkovou dĺžkou 128 strán obsahuje 12, väčšinou relatívne krátkych kapitol; Kapitoly 1–6 a 8–12, ako aj niektoré úvodné

poznámky ku kapitole 7, pochádzajú z pera Klausa Siewerta a dve najrozsiahlejšie sekcie 7.1 a 7.2 obsahujúce jazykovú analýzu sú napísané Norbertom Boretzkym.

Prvé dve kapitoly obsahujú veľmi všeobecné, avšak zato prehľadne usporiadané podkapitoly prezentujúce základné informácie o rómčine (s. 9–12). Táto podkapitola stručne popisuje pomenovanie jazyka s rozdielmi medzi použitím rôznych exo- a endoným (viď Beníšek 2006: 9–27). Potom autori uvádzajú genetickú afiliáciu rómčiny, miesto jej pôvodu a čas itinerácie z indického subkontinentu (viď Beníšek 2020:1–47), ďalej demografické údaje, údaje o geografickom rozčlenení rómskych nárečí, či dialektálnej rozmanitosti rómčiny, a taktiež napríklad stručné zdôvodnenie príčin rozdielnej flexie (tzv. tematickej vs. atematickej) slov zdedených a slov vypožičaných po itinerácii Rómov na územie Európskeho kontinentu z Anatólie. Čitateľ zasnávený do matérie by očakával podrobnejšie informácie, ale vyššie uvedené témy nie sú primárnym predmetom publikácie – sú príliš obsérne a navyiac je o nich dôkladne pojednané v aktuálnej vedeckej literatúre (viď Matras, Tenser 2020).

Ďalej nasleduje stručný prehľad o dejinách výskumu (strany 12–13). Tu sú zmienené – taktiež veľmi letmo – informácie o pôvode Rómov, o prvých písomných záznamoch ich jazyka a o vývoji bádania na poli romistickom od počiatkov až po súčasnosť. Po tejto podkapitole sú predložené čitateľom údaje o romistike ako modernej jazykovednej disciplíne (viď Matras 2002), ktoré prechádzajú rovnako strohým pojednaním o slovnej zásobe rómčiny (pre hlbšiu analýzu viď Scala 2020: 85–117). Poslednou podkapitolou úvodnej časti je časť zaoberajúca sa ústnym a písomným zaznamenávaním rómčiny.

Popis samotného slovníka je obsahom tretej kapitoly. Zverejnený textový dokument je druhou časťou zväzku, ktorého prvú časť vydal Klaus Siewert už v roku 2019. Názov celého zväzku znie *Beytrag/ zur Rotwellischen Grammatik,/ Oder:/ Wörter=Buch,/ Von der/ Zigeuner=Sprache,/ Nebst einem/ Schreiben/ eines Zigeuners an seine Frau,/ darinnen er ihr von seinem elenden Zustande,/ in welchem er sich befindet, Nachricht/ erteilet.* (Príspevok k rotvelšskej gramatike, alebo: slovník cigánskeho jazyka, popri listu cigána manželke, v ktorom hovorí o svojom biednom stave, v ktorom sa nachádza, správu podáva). Fakt, že výtlačky boli spojené do jedného zväzku (oboje vydané 1755), je veľmi pravdepodobne zapríčinený skutočnosťou, že medzi rómčinou a rotvelštinou nebolo rozlišované. Počet kópií nie je jasný. „Vzhľadom na niekoľko sesterských výtlačkov, ktoré je možné dodnes identifikovať, možno predpokladať nepočítané 1. vydanie. Zdá sa, že nedošlo k nijakej opätovnej tlači ani k druhému vydaniu diela“ (s. 34). Autor si je vedomý piatich sesterských tlačív a ich miesta uchovania. Na otázku pravosti listu nemožno s istotou odpovedať. Autor alebo redaktor slovníka a rukopisu nie je známy, je však možné, že je totožný s rovnako anonymným autorom „Príspevku k rotvelšskej gramatike“. V zásade musí ísť o vzdelaného človeka, ale bez akejkoľvek znalosti rómčiny. Podľa jeho stručného predslovu k slovníku, je deklarovaným

cieľom anonymného autora „uspokojiť zvedavosť niektorých čitateľov a poskytnúť jazykovedcom užitočnú zábavu“ (s. 36). Slovník je usporiadaný alfabeticke, pričom slová sú zoradené zrkadlivo vedľa seba, vľavo tvary rómske („Zigeuner=Sprache“) a vpravo nemecký ekvivalent („Hoch=Deutsch“). Autor hodnotí materiál obsahnutý v slovníku ako „klasickú každodennú slovnú zásobu“ (s. 38).

Šiesta kapitola je stručne venovaná listu. Ten nasleduje bezprostredne za slovníkom, je tiež usporiadaný do dvoch stĺpcov, a text kopíruje aj priamo v stránkovaní. Javí sa, že tento list bol zamýšľaný autorom ako exemplifikácia použitia v slovníku predložených lemmat. List nesie nadpis „Moja drahá manželka!“ / „Mirikomli Romni!“. Autor listu v ňom popisuje svoje hrozné zážitky na ceste z Frankfurtu do Neustadtu, píše o chudobe, chorobe, biede a nakoniec o jeho poslaní na doživotné nútené práce. Siewert vníma uverejnenie tohto textu ako znak tolerantného prístupu jeho redaktora, „ktorý na rozdiel od populárneho kliše upozorňuje na zložitú situáciu ‚cigánov‘ svojej doby; ba čo viac: ukazuje ich ako ľudí ochotných pracovať, ktorí sú aj tak prenasledovaní, zabití alebo uväznení“ (s. 39).

Rozsiahla siedma kapitola (s. 39–68), ktorú napísal Norbert Boretzky, je slovník v opačnom poradí, t. j. pôvodný nemecko-rómsky zoznam slov je prevedený do opačného, rómsko-nemeckého usporiadania, aby sa zabezpečilo rýchlejšie porovnanie s ostatnými dialektmi. Rómska slovníková forma v tejto kapitole reflektuje prepis, ktorý je prijímaný v súčasnej romistickej literatúre pre tento dialekt rómčiny, avšak za lemmou uvádza i ortografiu v originálnom dokumente. Lemmy verbálnych foriem sú uvádzané v podobe koreňa a sú k nim priradené všetky finitné verbálne formy, resp. i nominálne derivácie, napríklad abstraktá. Gramatické kategórie jednotlivých foriem nie sú ďalej u väčšiny prípadov bližšie špecifikované. U substantív zväčša chýbajú, alebo nie sú vždy uvedené gramatické kategórie typu rod, tvar nepriameho kmeňa, či tvar plurálu. Ak by boli tieto informácie uvedené, ako napríklad v lexikálnej databáze ROMLEX (<http://romani.uni-graz.at/romlex/>), boli by pre čitateľa iste užitočné, keďže podľa nich môžeme určiť, či je slovo zdedené, alebo či sa jedná o výpožičku.

Pôvod mladších, európskych výpožičiek je uvedený v guľatých zátvorkách, predeurópske výpožičky nie sú viac konkretizované a etymologizované. Tento slovník v opačnom usporiadaní obsahuje celkovo 575 lemmat. Druhá časť kapitoly poskytuje jazykovú analýzu slovníka a písma, analyzuje slová s ohľadom na ich pravopisné, fonetické, morfológické, sémantické a etymologické zvláštnosti.

Jazyk je jasne definovaný ako konzervatívna, flektívna sintština, ale v heterogénnej podobe. Tá je základným materiálom slovníka (ako aj dopisu Róma svojej žene), ktorý je zozbieraný a abecedne usporiadaný do jednotlivých lemmat (jasná identifikácia dialektu formulovaná v Scala 2020: 87). Pôvodné pramene, z ktorých neznámy autor čerpal, nanešťastie nie je možné stanoviť (pozri nižšie).

Sintský dialekt bol zaznamenaný aj v oblasti Piemont v juhozápadnom Taliansku u tamojších sedentarizovaných Rómov (viď Franzese 1985, Formoso – Calvet 1987).

Tzv. piemontská sinština však nie je v publikácii zohľadnená, pretože sa líši od sinštiny nemeckej, ktorá predstavuje primárny materiál zozbieraný v slovníku (viď Scala 2020: 104). Z dialektologického hľadiska sa sintština, spolu s veľšskou a predovšetkým s fínskou rómčinou, radí k severozápadným nárečiam rómčiny (najnovšie pojednanie k rómskej dialektológii viď Elšík, Beníšek 2020: 389–427, k bibliografii dialektov viď Proctor 2008, k veľšskej rómčine viď Sampson 1926, ku klasifikácii Sintsko-Manuškej dialektálnej skupiny viď Iгла 2005).

Toto nárečie sa v žiadnom prípade nezdá byť ohrozeným, ale príslušníci sintskeho etnika, ktorí ním hovoria, sú v porovnaní s hovoriacimi ostatných dialektov, čo sa šírenia svojho jazyka za hranice vlastného etnika týka, veľmi konzervatívni a opatrní. O príčinách tohto postoja môžeme postulovať len hypotézy, napriek tomu je veľmi pravdepodobné, že za to môžu tragické skúsenosti, ktorými si toto etnikum prešlo za druhej svetovej vojny a počas vlády NSDAP (k tejto problematike viď Diercks 2012) ako aj novodobejšie udalosti – prípady otvorenej rasovej neznášanlivosti z nemeckého Hannau, Rostocku, či prípad s NSU (k tejto problematike viď Winckel 2002, Lohse 2016).¹

Slovník obsahuje predovšetkým podstatné mená, slovesá, prídavné mená a číslovky, ale i zvláštne výrazové prostriedky, ako sú vyjadrenia podozrenia alebo pochlebovania (týmto Boretzky v konečnom dôsledku mierne odporuje Siewertovmu pozorovaniu, ktoré hovorí o „klasickej každodennej slovnej zásobe“, pozri vyššie). Za povšimnutie stojí taktiež fakt, že preklady nemeckých kľúčových slov v pôvodnom slovníku nie vždy zodpovedajú správne sémantickému ekvivalentu, a to predovšetkým u abstraktnejších pojmov (napríklad slovesu *hinken* „krívať“ je reprodukováné do rómčiny adjektívom *bango* „krivý, šikmý, ohnutý“), zároveň sú badateľné silné pravopisné variácie. Pôvod slovnej zásoby obsiahnutý v slovníku je prevažne rómsky (t. z. ide o pôvodný lexikón zdedený z indoíranskeho štádia), ale vyskytujú sa v ňom i neskoršie výpožičky z rôznych kontaktných jazykov. K chronologicky mladším, európskym výpožičkám patria slavizmy, germanizmy, niekoľko romanizmov, a taktiež niekoľko slov s nejasnou etymológiou. Tie podrobil Norbert Boretzky v kapitole 7.2 podrobnej analýze. Napokon nasleduje transkripcia listu do formy podľa pravopisného úzu používaného v súčasnej romistike a krátky komentár k nemu.

Na jazykovú analýzu nadväzuje päť ďalších, relatívne krátkych kapitol, ktoré pochádzajú z pera hlavného autora. Klaus Siewert konštatuje, že identifikovať písomné zdroje k/o rómčine pred rokom 1755 ako potenciálnej predlohy slovníka nie je možné. Slovník *Cingagorum vocabula* (Ludolf 1691) a *Waldheimer Lexicon „Deutsch–Rothwelsch–Zigeunerisch“* (1726) nepripadajú ako predlohy do úvahy. Ako nádejnejšia sa ukázala inšpekcia sesterského výtlačku slovníka, ktorý je uložený v univerzitnej knižnici v Jene. Siewert zistil, „že na všetkých stránkach slovníkovej

1 Poznámka autorov recenzie

časti sa nachádzajú ručne písané poznámky, ktoré sú zdrojom, ktorý zatiaľ nebol pre historické romistické štúdie rozpoznávaný“ (strana 72). Podporujú tézu, že Ludolfov a Waldheimský glosár možno vylúčiť ako potenciálne predlohy, pretože autor glosárov pridal lexémy z týchto dvoch (a očividne ešte troch ďalších, zatiaľ neidentifikovaných prameňov) do tohto výťažku slovníka ručne. Ručne písané dodatky prekračujú rámec slovníkovej časti, po ktorej nasleduje dvojstranová, zatiaľ zjavne prehliadaná krátka rómska gramatika s konjugačnými paradigmami a príkladmi viet, v ktorých Siewert vidí cenný prameň pre romistiku (s. 75). Kniha je zakončená tromi krátkymi kapitolami o lexikografickej tradícii a histórii recepcie diela, spolu so zhrnutím a bibliografiou, po ktorých nasleduje faksimile pôvodného dokumentu.

Zverejnenie komentovaného faksimilného vydania slovníka a listu je iste veľmi vítaným a užitočným činom, najmä preto, že prvá časť zväzku bola zverejnená už v roku 2019, ale až teraz sú obe časti publikované spoločne, a tým pádom sa stáva dielo koherentným. V tejto chvíli je však potrebné uviesť niekoľko kritických poznámok.

Klaus Siewert je germanista s rozsiahlou publikačnou tvorbou k jednotlivým dialektom v nemecky hovoriacich krajinách a so špeciálnymi odbornými znalosťami v Masematte – sociolektu hovorenom v nemeckom meste Münster. V špeciálnych jazykoch, ktoré skúmal, hrajú určitú úlohu aj rómčina/sintština, ale Siewert nie je na tomto poli uznávaným špecialistom. V recenzovanej práci to ukazuje aj skutočnosť, že pri lingvistickej analýze čerpá z odborných znalostí Norberta Boretzského, a v knihe niekoľkokrát cituje z ich vzájomnej korešpondencie (s. 14–16, 40).

Recenzentom sa nezdá byť potrebné/vhodné, aby ku komentárom k slovníku a listu boli pridané informácie z online zdrojov, ktoré sú veľmi všeobecné a ľahko dostupné (napr. Wikipedia!), ako sa to deje v prvých dvoch kapitolách. Úvod do konkrétneho historického kontextu dokumentu a situácie Sintov okolo roku 1755 by bol zmyslupnejší a plodnejší.

Najmä v prvej polovici knihy sa občas objavuje dojem nedostatku vedeckej starostlivosti. U niektorých obrazových ilustrácií chýbajú informácie o ich pôvode (napr. strany 18, 32), ilustrácie nie sú očíslované a v texte nie sú uvedené odkazy, takže majú viac ilustračný ako fakt(ograf)ický charakter. Na mnohých miestach by boli žiaduce konkrétnejšie bibliografické informácie, či odkazy na ne v použitej literatúre, napr. na strane 15 na spomenuté diela Matrasa, Červenku a van den Heuvela, alebo na strane 79 na uvedené slovníky. Na strane 75 by bolo vhodné uviesť aspoň štandardné referenčné dielo *Romani. A Linguistic Introduction* (Matras 2002). Taktiež sa zdá, že autorovi chýbal čas na starostlivejšiu korektúru celého dokumentu, na niektorých stránkach² sa nachádzajú totiž jazykové a typografické chyby.

2 Korektúry: „Von den etwa 800 Wörtern *der* in dem Druck von 1755 verzeichneten *Romani-Wörter* [...]“ (strana 37), „Die eigentliche Bedeutung *des* Briefes liegt wohl eher in seinem Inhalt. [...] Für komparatistische Studien mit anderen *Varietäten* [...]“ (strana 39), „Wie Ludolfs Glossar *ist* auch das Waldheimer Lexikon [...] mit der Sigle *W* versehen worden;“ (strana 74), „Der dem Dokument hinten *eingeklebte* Brief [...]“ (strana 75).

Hypertextové odkazy na citované webové stránky vyzerajú nevábnne. V neposlednom rade je nezvyčajná už vyššie spomínaná citácia z osobnej korešpondencie autora s Norbertom Boretzkym, na ktorú si čitateľ musí privyknuť. Niektoré z citátov sú pre vedeckú prácu štylisticky nevhodné („Chcel som sa vrátiť k vlnovej teórii a difúzii“, s. 15; „Pokiaľ ide o dialektový typ, povedal by som, že ide o nemčinu Sinti“, s. 40), alebo vyzerajú priam anekdoticky („Napadá ma aj skúsenosť“, s. 16).

Po týchto komentároch vyvstáva logicky otázka, kto je zamýšľaná cieľová skupina publikácie. Nie je jasné, či je recenzovaná práca zameraná na odborné jazykové publikum alebo na zainteresovaných laikov (alebo oboch?). Prvej skupine by mohol chýbať vedeckejší prístup vo forme precíznejšej prezentácie faktov, ako aj podrobnejšie jazykové analýzy z hľadiska otázok syntaxe založených na liste, ako napríklad pôvod (vplyv kontaktného jazyka?) a motivácia (emfaticnosť?) zdvojovania subjektu (sinti *vjum Franckfurt-ater vjum*, dosl. „prišiel som z Frankfurtu prišiel“), alebo popis fungovania zdvojovania klitik subjektu (napr. sinti *o flaxso ... xacjas nina lo*, dosl. „Jan zhorel aj on“). Podľa Matrasa (1999a: 147–169) podmet vystupuje v enklitickom postavení predovšetkým v špecifických prípadoch konštrukcií, kde je V(erbum)-S(subject) obligatórny. Existujú dva vzorce, v ktorých sa táto konštrukcia uplatňuje, a to tzv. te-konštrukcie, ktoré sú zdedené, alebo druhá konštrukcia, ktorá je zapríčinená syntaktickou konvergenciou s nemčinou. Matras (l.c.) ďalej postuluje, že špecializácia klitik len na určitý typ konštrukcií indikuje ich ústup v tomto dialekte. Ďalšie špecifikum, ktoré by stálo za hlbšiu analýzu, je fungovanie zdvojovania priameho objektu (sinti *buten čhingerde buten*, dosl. „mnohých zabili mnohých“).

Z oblasti lexika by bolo iste zaujímavé objasnenie fungovania adaptácie cudzích lexémov do sinštiny, pozorovanie procesov prechyľovania v rode, či hlbšia analýza morfológických interferencií s nemčinou (viď Iгла 1992).

Za povšimnutie a hlbšiu analýzu by stál taktiež popis derivácie substantív, konkrétne nomin agentis, genitívnou deriváciou pomocou formantov *-esk(e)ro/-eng(e)ro*, a to, ako je zrejme z nižšie uvedených príkladov, niekedy od nepriameho kmeňa plurálu a niekedy od nepriameho kmeňa singuláru. Táto derivačná stratégia tvorenia substantív, najmä nomin agentis, profesioným a toponým, je dobre dokumentovaná a hojne zastúpená naprieč rómskymi dialektami, avšak v severozápadných dialeктоch, ako sintština, resp. veľšská rómčina (Sampson 1926), sa zdá byť nadmieru zastúpená a produktívna (viď Scala 2020: 106). Napríklad *vešskero* „lesník, lovec, poľovník“, nem. *der Jäger* < rom. *veš* masc. „les“, nem. *der Wald* (viď Matras 1999b: 88).

Pre druhú cieľovú skupinu by naopak mohla byť jazyková terminológia v siedmej kapitole nezrozumiteľná. Ďalšie kapitoly (8–12) vzbudzujú dôkladnejší, upravenejší a koherentnejší dojem a súvisia konkrétne s publikovaným dokumentom. Kapitola o hľadaní možných predlôh a sesterských výtláčkov je niekedy dokonca vzrušujúca ako vedecko-detektívny príbeh.

Podujatie publikovať tento dokument ako faksimile a opatriť ho komentárom je vo všeobecnosti veľmi chvályhodné. Recenzovaná práca poskytuje veľa dôležitých informácií o dokumente samotnom, ako aj podstatných komentárov o jazyku, ktorým bol napísaný. Použitá argumentácia však nie je vo všetkých ohľadoch presvedčivá, pretože niekedy chýba vedecká precíznosť, a tým pádom má zverejnený dokument stále potenciál na uskutočnenie podrobnejších jazykových analýz.

Martin Gális³ a Anna Maria Sonnemann⁴

Literatura

- Beníšek, M. 2006. Ke kořenům slova ROM. *Romano džaniben* 13 (jevend): 9–27.
- Beníšek, M. 2020. The historical origins of Romani. In: Matras, Y., Tenser, A. (eds.). *The Palgrave handbook of Romani language and linguistics*. Cham: Palgrave Macmillan, 13–47.
- Boretzky, N. 1970. *Der türkische Einfluß auf das Albanische: T. 1. Phonologie der Turzismen*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Boretzky, N. 1977. *Einführung in die historische Linguistik*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Boretzky, N. 1983. *Kreolsprachen, Substrate und Sprachwandel*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Boretzky, N. 1989. *Vielfalt der Kontakte*. Bochum: Brockmeyer.
- Boretzky, N. 1993. *Bugurđži: deskriptiver und historischer Abriss eines Romani-Dialekts*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Boretzky, N., Iгла, B. 1993. *Lautwandel und Natürlichkeit: kontaktbedingter und endogener Wandel im Romani*. Essen: Universität GH Essen.
- Boretzky, N., Iгла, B. 1994. Romani mixed dialects. In: Bakker P., Mous, M. (eds.). *Mixed languages: 15 case studies in language intertwining*. Amsterdam: Institute for Functional Research into Language and Language Use, 35–68.
- Boretzky, N. 1994. *Romani: Grammatik des Kalderaš-Dialekts mit Texten und Glossar*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Boretzky, N., Iгла, B. 1994. *Wörterbuch Romani-Deutsch-Englisch für den südosteuropäischen Raum: Mit einer Grammatik der Dialektvarianten*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Boretzky, N. 1995. Armenisches im Zigeunerischen (Romani und Lomavren). *Indogermanische Forschungen*, 137–155.

3 Mgr. Martin Gális pôsobí na Ústavu srovnávací jazykovědy, Filozofická fakulta Karlova univerzita v Praze.
E-mail: martin.galis@ff.cuni.cz

4 Dr. Anna Maria Sonnemann pôsobí na Universität zu Köln, Slavisches Institut.
E-mail: anna-maria.meyer@uni-koeln.de

- Boretzky, N. 1996. Zu den Modalia in den Romani-Dialekten. *Zeitschrift für Balkanologie* 32: 1–27.
- Boretzky, N. 1998. *Der Romani-Wortschatz in den romani-Misch-Dialekten (Pararomani)**. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Boretzky, N. 1999. *Die Verwandtschaftsbeziehungen zwischen den südbalkanischen Romani-Dialekten*. Frankfurt am Main: Lang.
- Boretzky, N. 2003. *Die Vlach-Dialekte des Romani: Strukturen, Sprachgeschichte, Verwandtschaftsverhältnisse, Dialektkarten*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Boretzky, N., Iгла, B. 2004. *Kommentierter Dialektatlas des Romani*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Boretzky, N., Cech, P., Iгла, B. 2008. *Die südbalkanischen Dialekte (SB I) und ihre innere Gliederung: Analyse und Karten*. Graz: Institut für Sprachwissenschaft.
- Boretzky, N. 2012. *Studien zum Wortschatz des Romani: I. Erbwörter des Romani; II. Iranismen und Armenismen des Romani*. Veliko Tärnovo: Faber.
- Diercks, H. (ed.) 2012. *Die Verfolgung der Sinti und Roma im Nationalsozialismus*. Bremen: Edition Temmen, Beiträge zur Geschichte der nationalsozialistischen Verfolgung in Norddeutschland.
- Elišík, V., Beníšek, M. 2020. *Romani dialectology*. In: Matras, Y., Tenser, A. (eds.). *Handbook of Romani linguistics*. Cham: Palgrave Macmillan, 389–427.
- Formoso, B., Calvet, G. 1987. *Lexique tsigane. Dialecte sinto piémontais*. Paris: Publications Orientalistes de France.
- Franzese, S. 1985. *Il dialetto dei Sinti Piemontesi. Note grammaticali. Glossario*. Turin: Centro Studi Zingari.
- Iгла, B. 1992. *Entlehnung und Lehnübersetzung deutscher Präfixverben im Sinti*. In: Jürgen, E., Benedikt, J., Matthias, P. (eds.). *Prinzipien des Sprachwandels, I. Vorbereitung. Beiträge zum Leipziger Symposium Prinzipien des Sprachwandels 1991 an der Universität Leipzig*. Bochum: Brockmeyer, 38–56.
- Iгла, B. 2005. Sinti-Manuš: Aspects of classification. In: Schrammel, B., Halwachs, D. W., Ambrosch, G. (eds.). *General and Applied Romani linguistics: Proceedings from the 6th International Conference on Romani Linguistics*. München: Lincom, 23–42.
- Lohse, A. 2016. *Antiziganismus und Gesellschaft Soziale Arbeit mit Roma und Sinti aus kritischtheoretischer Perspektive*. Wiesbaden: Springer.
- Matras, Y. 1999a. Subject clitics in Sinti. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* 46 (1–2): 147–169.
- Matras, Y. 1999b. Rüdigerův příspěvek k objasnění původu romštiny. *Romano džaniben* 6 (3–4): 80–102.
- Matras, Y., Winterberg, H., Zimmermann, H. 2003. *Sinti, Roma, Gypsies: Sprache – Geschichte – Gegenwart*. Berlin: Metropol.

- Matras, Y. 2004. Die Sprache der Roma: ein historischer Umriss. The Romani language: An historical overview. In: Matras, Y., Winterberg, H., Zimmermann, M. (eds.). *Sinti, Roma, Gypsies, edited by*. Berlin: Metropol, 231–261.
- Matras, Y., Tenser, A. 2020. *The Palgrave Handbook of Romani Language and Linguistics*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Proctor, E. 2008. *Gypsy Dialects. A selected annotated bibliography of materials for the practical study of Romani*. Hertfordshire: University of Hertfordshire Press.
- Sampson, J. 1968 [1926]. *The dialect of the Gypsies of Wales, being the older form of British Romani preserved in the speech of the clan of Abram Wood*. Repr. 1968. Oxford: Clarendon Press.
- Scala, A. 2020. Romani lexicon. In: Matras, Y., Tenser, A. *The Palgrave Handbook of Romani Language and Linguistics*. Cham: Palgrave Macmillan, 85–117.
- Soravia, G. 1981. Vocabolario sinto delle Venezie. *Lacio Drom* 17 (4–5): 2–55.
- Winckel, Ä. 2002. *Antiziganismus: Rassismus gegen Roma und Sinti im vereinigten Deutschland*. Münster: Unrast.